

**BASIS VOOR EEN PLAN VAN AANPAK HITTESTRESS
BIJ BEDRIJFSMATIG GEHOUDEN
LANDBOUWHUISDIEREN**

27 juli 2021

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Inhoudsopgave

1.	INLEIDING	3
2.	INVENTARISATIE WETTELIJK KADER, AFSPRAKEN, RISICO'S EN INITIATIEVEN	3
2.1	Wat is er vastgelegd op het gebied van hitte?	4
2.1.1	Wettelijk kader	4
2.1.2	Nationaal plan voor veetransport bij extreme temperaturen	5
2.2	Wat speelt er op het primaire bedrijf?	5
2.2.1	Meer samenhang in adviezen	5
2.2.2	Bedrijfsvoering aanpassen	6
2.2.3	Stalsystemen aanpassen	7
2.2.4	Handhaven	7
2.3	Wat speelt er tijdens transport?	7
2.3.1	Nationaal plan en sectorprotocollen	8
2.3.2	Onderzoek naar temperatuur en ventilatie	8
2.3.3	Herziening en handhaving Europese transportverordening	8
2.3.4	Aanpassen transportmiddelen	9
2.3.5	Aanpassen logistiek	9
2.4	Wat speelt er op slachterijen?	10
2.4.1	Nationaal Plan voor veetransport bij extreme temperaturen	10
2.4.2	Aanpassing slachttijden en planning	10
2.4.3	Bedrijfsvoering en inrichting slachthuizen	11
2.5	Overkoepelende risico's primaire bedrijven, transport en slachterijen.	11
3	TOT SLOT	11

1. Inleiding

Hittestress bij dieren is een toenemend aandachtspunt. De KNMI'14- klimaatscenario's voorspellen dat de temperatuur verder stijgt en dat Nederland steeds meer te maken krijgt met hete zomers¹ Dit heeft niet alleen gevolgen voor mensen, maar ook voor dieren. Houders van dieren, maatschappelijke organisaties, de overheid en politiek ervaren dit en vragen hier steeds vaker aandacht voor.

Hittestress ontstaat als een dier door hoge temperaturen en luchtvochtigheid niet meer in staat is zijn lichaamstemperatuur adequaat te regelen. Dit heeft negatieve gevolgen voor de gezondheid en welzijn van het dier.

Houders van dieren, transporteurs en slachthuizen kunnen zelf maatregelen nemen om hittestress te voorkomen of te beperken. Denk bijvoorbeeld aan het plaatsen van (extra) ventilatoren, aanbieden van voldoende fris drinkwater en weiden of vervoeren tijdens koelere uren van de dag. Ook de overheid speelt een rol bij het voorkomen en beperken van hittestress. Naast bestaande wetgeving kan de overheid immers de sector stimuleren om zich te verbeteren, subsidie verstrekken, onderzoek faciliteren en een rol spelen bij informatievoorziening richting dierhouders.

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) maakt een plan van aanpak om het risico op hittestress bij dieren in de veehouderij verder te verlagen. Daarom heeft LNV het initiatief genomen om samen met betrokken partijen te inventariseren wat er speelt en waar aandachtspunten liggen. Deze partijen waren onder andere de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), diverse sectororganisaties, dierenwelzijnsorganisaties en dierenartsen. De betrokken partijen hebben vanuit hun expertise en praktijkervaring aangegeven welke ontwikkelingen er zijn (wat gaat er goed) en welke uitdagingen ze zien (wat kan er beter). Daarbij is er ook gekeken naar het wettelijk kader en overige afspraken die zijn gemaakt op het gebied van hitte.

Met deze inventarisatie is een eerste stap gezet. Op basis hiervan zal het plan van aanpak, met betrekking tot hittestress bij bedrijfsmatige gehouden landbouwhuisdieren in het najaar van 2021 verder worden vormgegeven.

2. Inventarisatie wettelijk kader, afspraken, risico's en initiatieven

De afgelopen maanden heeft het ministerie van LNV verschillende bijeenkomsten georganiseerd over (het voorkomen van) hittestress bij dieren in de veehouderij. Als basis hiervoor is een door het ministerie van LNV gemaakte inventarisatie van gesignaleerde risico's en initiatieven gebruikt. Deze inventarisatie komt voort uit wetenschappelijke onderzoeken, rapporten, gesprekken met betrokken partijen en communicatie van de minister van LNV met de Tweede Kamer. Tijdens de bijeenkomsten hebben de deelnemers aangegeven welke initiatieven zij nemen om hittestress te voorkomen of te beperken en waar zij nog uitdagingen zien. Deelnemers aan deze bijeenkomsten waren onder andere de NVWA, sectororganisaties, dierenwelzijnsorganisaties en dierenartsen. De inventarisatie heeft betrekking op bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (runderen, varkens, pluimvee, schapen, geiten, paarden en konijnen) en richt zich op de gehele keten: het primaire bedrijf, transport en slachterijen.

¹ <https://knmiprojects.archiefweb.eu/?subsite=klimaatscenarios#archive>

Om een zo volledig mogelijk beeld te kunnen geven is alle verkregen input hieronder weergegeven (vanaf Hoofdstuk 2.2). Hierbij is er geen rangschikking aangebracht in de omvang, kans, ernst en effect van de risico's en initiatieven. Dit betekent dat de resultaten variëren van klein tot groot en zich zowel richten op de korte en lange termijn. De inbreng is soms afkomstig vanuit meerdere partijen die hetzelfde risico of initiatief aangaven of gebaseerd op de input van één partij. Dit wordt niet expliciet in dit rapport benoemd. Bij de verdere uitwerking van het plan van aanpak zal hier uiteraard rekening mee worden gehouden.

2.1 Wat is er vastgelegd op het gebied van hitte?

De wet- en regelgeving vormt de basis voor de bescherming van dieren, ook tijdens periodes van hitte. Hieronder worden de belangrijkste onderdelen van het toepasselijk wettelijk kader nader toegelicht. Daarnaast zijn er afspraken gemaakt met de sector en heeft de sector zelf hitteprotocollen opgesteld.

2.1.1 Wettelijk kader

De Wet dieren², het daarop gebaseerde Besluit houders van dieren³ en de Regeling houders van dieren⁴, alsmede op Europees niveau de Verordening (EG) 1/2005 inzake de bescherming van dierentijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten⁵ (hierna Transportverordening) en de Verordening (EG) 1099/2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden⁶ vormen de belangrijkste wettelijke kaders voor de bescherming van dieren tijdens hitte.

Wettelijke eisen voor het primaire bedrijf

In het Besluit houders van dieren is opgenomen dat, indien een dier niet in een gebouw wordt gehouden, het dier bescherming moet worden geboden tegen slechte weersomstandigheden. Daarnaast zijn er voor het houden van productiedieren regels opgenomen met betrekking tot het ventilatiesysteem aan moeten voldoen. De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier mogen niet schadelijk zijn voor het dier. In algemene zin geldt voorts dat de houder er voor zorgt dat een dier over voldoende water van passende kwaliteit beschikt en dat een dier voldoende ruimte moet worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.

Wettelijke eisen voor diertransport

De regels voor diertransport zijn Europees vastgesteld in de transportverordening. In het algemeen geldt dat het verboden is om dieren te vervoeren of te laten vervoeren op zodanige wijze dat het de dieren waarschijnlijk letsel of onnodig lijden berokkent. Vervoermiddelen moeten dieren bescherming bieden tegen slechte weersomstandigheden, extreme temperaturen en klimaatsveranderingen.

Voor lang transport (langer dan 8 uur) gelden aanvullende voorschriften. In Nederland is er 2 juli 2020 een beleidsregel⁷ in werking getreden waarin geregeld is dat er geen diervervoer mag plaatsvinden bij een buitentemperatuur van 35 graden of hoger, tenzij het vervoer wordt uitgevoerd met een veewagen met actief koelingsstelsel.

² <https://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/2021-07-01>

³ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/2021-04-21>

⁴ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035248/2021-07-08>

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX%3A32005R0001%3ANL%3AHTML>

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ%3AL%3A2009%3A303%3A0001%3A0030%3ANL%3APDF>

⁷ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-35159.html>

Wettelijke eisen voor slachthuizen

Voor dierenwelzijn in de slachthuizen geldt de Europese verordening inzake de bescherming van dieren bij het doden (Vo 1099/2009). Deze schrijft bijvoorbeeld voor dat de dieren fysiek comfort en fysieke bescherming wordt geboden, in een omgeving met adequate thermische omstandigheden. Ieder slachterij dient een op HACCP – beginselen gebaseerde procedure te hebben opgesteld die als doelstelling heeft: het borgen van het welzijn van de dieren op het moment dat de slachterij ze na aankomst op haar terrein aanvaart (Vo 853/2004, Artikel 3).

2.1.2 Nationaal plan voor veetransport bij extreme temperaturen

In Nederland is er een Nationaal plan voor veetransport bij extreme temperaturen⁸ (hierna: Nationaal plan). In dit plan staat aangegeven bij welke temperaturen er maatregelen worden genomen en welke verantwoordelijkheden de verschillende organisaties hebben. Het plan bestaat uit per sector een pakket van protocollen en werkvoorschriften van de NVWA die zoveel mogelijk op elkaar aansluiten. Het nationaal hitteplan en de sectorprotocollen zijn geen wettelijke normen. Het betreft vrijwillige afspraken. Het Nationaal plan is in 2016 op initiatief van de NVWA opgesteld door Vee & Logistiek Nederland, Transport en Logistiek Nederland (TLN) / Saveetra, de Koninklijke Nederlandse Slagers (KNS) / de Vereniging van Zelfslachtende Slagers (VZS), de Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV), sectorraad Paard en VION NV.

De pluimveesector (Avined) heeft een eigen protocol opgesteld dat ze bij extreme temperaturen van toepassing verklaart. Echter heeft de pluimveesector zich ook in 2021 nog niet aangesloten bij de afspraken en afstemming in dit Nationaal plan. De Nederlandse Vereniging van Pluimveeservice Bedrijven (NVPSB) heeft een protocol opgesteld dat zij hanteren wanneer het Nationaal Plan in werking treedt. Bureau Risicobeoordeling en onderzoek (BuRO) van de NVWA concludeert op basis van hun risicobeoordeling voor onder andere hittestress bij vleeskuikens⁹ dat het huidige sectorprotocol van Avined onvoldoende handvatten biedt om hittestress te voorkomen bij vleeskuikens.

2.2 Wat speelt er op het primaire bedrijf?

Tijdens de bijeenkomsten kwamen er een aantal onderwerpen naar voren die spelen op het primaire bedrijven. Deze worden hieronder beschreven en zijn ingedeeld in 4 categorieën: meer samenhang in adviezen, bedrijfsvoering aanpassen, stalsystemen aanpassen en handhaven.

2.2.1 Meer samenhang in adviezen

Op basis van een rondgang door LTO bij veehouders, voervoorlichters, dierenartsen en een enquête in 2019 onder adviseurs is gebleken dat er een grote diversiteit is aan adviezen ter voorkomen van hittestress bij dieren. Deze adviezen gaan hoofdzakelijk over management, voer, water en ventilatiemogelijkheden. De adviezen verschillen in kwaliteit en uniformiteit. LTO geeft aan dat het belangrijk is dat veehouders hittestress tijdig herkennen en de juiste maatregelen kunnen nemen. Veehouders worden in meer of mindere mate verrast door de ernst van het probleem en het is niet altijd duidelijk welke maatregelen zij het beste kunnen nemen.

Naar aanleiding van de bovenstaande bevindingen is LTO Nederland in het najaar van 2019 gestart met een project waarbij de voorbereiding van de veehouder centraal staat. De afgelopen 2 jaar zijn

⁸ <https://www.nvwa.nl/onderwerpen/vervoer-levende-dieren/documenten/dier/dierenwelzijn/welzijn/publicaties/nationaal-plan-voor-veetransport-bij-extreme-temperaturen-2021>

⁹ <https://www.nvwa.nl/documenten/dier/vervoer/vervoer/risicobeoordelingen/advies-van-buro-over-het-transport-van-vleesvarkens-en-vleeskuikens-bij-extreem-hoge-temperaturen>

lessen geleerd en oplossingen bedacht door veehouders, adviseurs en dierenartsen. LTO heeft, in samenwerking met Royal GD, de adviezen verzameld en getoetst aan het oordeel van experts. Deze adviezen worden gecombineerd met de maat voor de hittestress die dieren ervaren op basis van de Temperature-humidity index (THI). Dit heeft geresulteerd in een online tool bestaande uit checklists en adviezen¹⁰. Deze geeft een 7-daagse weersvoorspelling en advies specifiek gericht op sectoren (ook op bedrijfsniveau) en diercategorie. Via verschillende media en een webinar is de tool in april 2021 breed bekend gemaakt onder betrokken partijen. De tool wordt jaarlijks geëvalueerd in sectorale platformoverleggen met als doel om de adviezen actueel, praktisch toepasbaar te houden en zo nodig uit te breiden.

Daarnaast vraagt LTO veehouders om oplossingen tegen hittestress zomers actief te delen op Twitter via de hashtag #geenhittestress.

De Producenten Organisatie Varkenshouderij (POV) heeft een bedrijfsspecifiek hitteprotocol laten ontwikkelen, die ook te vinden is op hun website¹¹. Dit hitte protocol is ontwikkeld in opdracht van het consortium van het onderzoeksproject “klimaat in varkensstallen”. De Wageningen University & Research heeft een bedrijfsspecifiek hitteprotocol¹² ontwikkeld als hulpmiddel voor varkenshouders om hun dieren zo goed mogelijk te kunnen beschermen tegen hittestress. Dit protocol is breed verspreid onder houders, erfbetreders en dierenartsen (via vakbladen en social media). Het wordt jaarlijks geüpdatet op basis van wetenschappelijke inzichten.

2.2.2 Bedrijfsvoering aanpassen

Veehouders kunnen hun bedrijfsvoering aanpassen om hittestress bij dieren te verminderen. Denk hierbij aan het gebruik van koelmogelijkheden door het plaatsen van extra ventilatoren en het verlagen van de stalbezetting. Daarnaast kunnen veehouders voeraanpassingen doorvoeren zoals de hoeveelheid en samenstelling van het voer, op andere tijden voeren en zorgen voor permanente toegang tot schoon drinkwater. Verder hebben met name kwetsbare groepen dieren (bijvoorbeeld hoogproductieve dieren, afgekalfde dieren en hoogdrachtige dieren) meer aandacht nodig om te voorkomen dat ze door de hitte lijden. Er zijn diverse initiatieven vanuit de sector en er is informatie en advies beschikbaar die actief wordt gedeeld. Toch wordt de bedrijfsvoering niet altijd aangepast en vraagt dit daarom extra aandacht.

Een ander aandachtspunt zijn dieren in de wei. In het Besluit houders van dieren staat dat een dier, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming wordt geboden tegen slechte weersomstandigheden (artikel 1.6, derde lid, van het Besluit houders van dieren). De NVWA handhaaft hierop en heeft recent de werkinstructies en handhavingsslijn geconcretiseerd. De werkinstructies zijn gebaseerd op wetenschappelijke inzichten voor de diersoorten paard, rund en schaaap. Het uitgangspunt in de handhavingsslijn is dat weidedieren tijdig over schaduw dienen te beschikken, om zo onnodig hittestress te voorkomen.

Houders geven aan dat ze niet altijd aan deze eis kunnen voldoen. De weide grenst bijvoorbeeld niet altijd aan de stal, waardoor de dieren niet het hele etmaal de keuze hebben binnen of buiten te staan. Voor schaduw zijn ze dan afhankelijk van (natuurlijke) beschutting in de wei. Daarnaast geven ze aan dat gemeenten vaak geen toestemming / vergunning afgeven voor het plaatsten van beschutting in de wei. Het ministerie van LNV heeft zoals toegezegd (Kamervragen (Aanhangsel) 2018-2019, nr. 9) overleg gevoerd met de Vereniging van Nederlandse Gemeente over de bescherming van dieren tegen extreme weersomstandigheden. De vraagstukken omtrent beschutting in de wei zijn hierin gesignaleerd. Er is afgesproken dat het ministerie een gesprek gaat

¹⁰ <https://www.gddiergezondheid.nl/hittestress>

¹¹ <https://www.pov.nl/actuele-themas/voorkom-hittestress-bij-varkens/4>

¹² <https://www.pov.nl/actuele-themas/voorkom-hittestress-bij-varkens/4>

organiseren met een aantal landelijke gemeenten en andere relevante partijen, om mogelijke oplossingen te verkennen voor de problemen die spelen omtrent beschutting in de wei.

2.2.3 Stalsystemen aanpassen

Niet alle gebruikte stalsystemen zijn (voldoende) uitgerust voor hitteperiodes. Hierdoor kan het in stallen te warm worden. Vanuit het bedrijfsleven en de sector zijn er ontwikkelingen om dit te verbeteren. Het ministerie van LNV stimuleert de veehouderijsector onder meer op grond van het Actieprogramma klimaatadaptatie landbouw¹³ om maatregelen te nemen en stalsystemen aan te passen aan de effecten van klimaatverandering (klimaatadaptatie) en besteed hiervoor ook aandacht aan stalinnovatie.

Een specifiek aandachtspunt als het gaat om stalsystemen is het risico op mogelijke uitval van kunstmatige ventilatiesystemen doordat alarmsystemen niet werken of noodvoorzieningen niet aanwezig zijn of niet tijdig aanslaan. Dit kan ernstige gevolgen hebben voor het welzijn van de dieren en zelfs leiden tot sterfte. Tijdens hitte is het risico op extremere gevolgen bij uitval groter. Om dit risico te verlagen, verduidelijkt het ministerie van LNV de regelgeving over de eisen aan nood- en alarmsystemen (artikel 2.5 Besluit houders van dieren).

Naast het aanpassen van regelgeving heeft het ministerie van LNV onderzocht hoe er meer zicht kan komen op sterfte als gevolg van de uitval van kunstmatige ventilatie. Een meldplicht voor de houder is wettelijk moeilijk te regelen en lastig te handhaven. Er is vervolgens gekeken naar aansluiting bij lopende initiatieven om toch meer zicht te kunnen realiseren. Momenteel vindt er overleg plaats tussen de NVWA en Rendac over de mogelijkheden voor een gegevensleveringsovereenkomst t.b.v. het gebruik van Rendac-data voor de NVWA-taken op gebied van voedselveiligheid, diergezondheid en dierenwelzijn. Een gegevensleveringsovereenkomst moet ook juridisch goed onderbouwd zijn en bijvoorbeeld voldoen aan de eisen die de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) stelt aan verstrekking en gebruik van persoonsgebonden data. In deze fase zit het proces nu. Als deze overeenkomst haalbaar blijkt en tot stand komt, dan zou de NVWA beter zicht kunnen krijgen op bedrijven met een hoge uitval, ook tijdens hitteperiodes, wat aansluit bij het doel om meer zicht te krijgen in sterfte als gevolg van de uitval van kunstmatige ventilatie. Het ministerie van LNV ondersteunt deze ontwikkeling. Daarnaast stimuleert de NVWA dat veehouders zelf melding doen bij de NVWA als er sterfte optreedt als gevolg van de uitval van kunstmatige ventilatie.

2.2.4 Handhaven

Naast de reguliere controles op het primaire bedrijf, zet de NVWA vanaf 27 graden meer capaciteit in voor de afhandeling van welzijnscontroles op basis van meldingen. Dit jaar is de beoordeling van meldingen aangescherpt evenals de handavingsaanpak met betrekking tot beschutting in de wei. Daarnaast zijn vaktechnische sessies georganiseerd voor NVWA-inspecteurs en toezichthoudend dierenartsen. Tijdens deze vaktechnische sessies is ingegaan op de (technische) achtergrond van hittestress, zijn de fysiologische en uiterlijke kenmerken van hittestress aan bod zijn gekomen en is de handavingslijn besproken. De NVWA is ook met de sector in overleg over technische onderbouwing.

2.3 Wat speelt er tijdens transport?

Tijdens de bijeenkomsten kwamen er een aantal onderwerpen naar voren die spelen tijdens het transport van dieren. Deze worden hieronder beschreven en zijn ingedeeld in de volgende categorieën: Nationaal plan en sectorprotocollen, onderzoek naar temperatuur en ventilatie, herziening en handhaving Europese transportverordening, aanpassen transportmiddelen en

¹³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/01/30/actieprogramma-klimaatadaptatie-landbouw>

aanpassen logistiek. Ook zijn er een aantal verbeterkansen gesignaleerd die apart worden weergegeven.

2.3.1 Nationaal plan en sectorprotocollen

Het Nationaal Plan voor veetransport bij extreme temperaturen is sinds 1 juli 2016 in werking en wordt jaarlijks geëvalueerd en geüpdatet. In maart 2021 heeft de laatste evaluatie plaatsgevonden.

Dierenwelzijnsorganisaties uiten hun zorgen over het vrijwillige karakter van het Nationaal plan en de bijbehorende sectorprotocollen. De afspraken in dit plan en de protocollen zijn niet vastgelegd in wet- en regelgeving. De NVWA voert dan ook geen controles uit op deze afspraken. Daarnaast is het effect van het plan en de protocollen afhankelijk van het draagvlak binnen de sectoren. Niet alle sectoren zijn aangesloten.

Vanuit de dierenwelzijnsorganisaties bestaan daarnaast specifieke zorgen over de bezettingsgraad (de hoeveelheid dieren in een transportmiddel), ventilatie en over de voorbereiding en planning van transporten, zodat transport niet op de hete momenten van de dag plaatsvindt. Ze willen onder andere dat er wettelijke regels worden vastgesteld voor een lagere bezettingsgraad vanaf 21 graden, een transportverbod boven de 27 graden en dat mechanische ventilatie wordt verplicht.

2.3.2 Onderzoek naar temperatuur en ventilatie

De afgelopen jaren zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd naar hittestress bij dieren en bescherming tegen extreme weersomstandigheden. Toch zijn er nog hiaten in kennis op dit vlak. Eén die specifiek naar voren kwam is dat momenteel voor het bepalen van de temperatuur de buitentemperatuur leidend is in plaats van de temperatuur bij de dieren zelf (binnentemperatuur in transportmiddelen). Ook mist de rol van relatieve luchtvochtigheid en ventilatie die samen met de temperatuur bepalend zijn voor het al dan niet ervaren van hittestress door het dier. Het is op dit moment niet mogelijk om de gevoelstemperatuur die de dieren in het vervoermiddel ervaren eenduidig te bepalen.

Er worden voorbereidingen getroffen om ook in de zomer van 2021 onderzoek uit te laten voeren naar de relatie tussen buitentemperatuur en binnentemperatuur door WUR in opdracht van het ministerie van LNV. De rapportage van het eerdere kleinschalige onderzoek uit 2020-2021 is nog niet gereed. Daarnaast start er vanuit het Nederlandse bedrijfsleven een project om gekoeld pluimveetransport te realiseren.

2.3.3 Herziening en handhaving Europese transportverordening

De Europese transportverordening biedt weinig concrete voorschriften om hittestress tegen te gaan. Nederland zet in de aanloop naar de herziening van de Europese Transportverordening, in op onder andere betere en specifiekere voorschriften inzake extreme temperaturen met duidelijkere grenzen voor specifieke diersoorten en diercategorieën (zoals jonge dieren, slachtdieren, etc.), verbeteringen in klimaatmonitoring (zoals luchtvochtigheidssensoren) en specifieke normen voor stahoogte per diersoort (onder andere ten behoeve van ventilatie). Daarnaast zal er bij de Europese Commissie extra aandacht worden gevraagd voor pluimvee. De huidige EU transportverordening heeft voor pluimvee bijvoorbeeld ten aanzien van de planning van transporten (journaalverplichting) en vervoer bij extreme temperaturen geen specifieke voorschriften.

De Europese Commissie heeft in de Farm2Fork strategie aangekondigd de EU-regelgeving op het gebied van dierenwelzijn te gaan evalueren en herzien. Daartoe hebben zij de EFSA gevraagd om onderzoeken uit te voeren en worden stakeholders, inclusief de EU-lidstaten, geconsulteerd. Naar verwachting zal de Europese Commissie in het laatste kwartaal van 2023 een voorstel doen voor de

herziening van de transportverordening. Het ministerie van LNV volgt dit proces nauw en zal actief inbreng leveren om de EU-dierenwelzijnsregelgeving te verbeteren.

Inspecteurs van de NVWA voeren op warme dagen extra controles uit om te kijken of bedrijven zich houden aan de regels voor veevervoer bij extreme temperaturen. De NVWA geeft geen export certificering meer af sinds 2 juli 2020 voor transporten met een transporttijd langere dan 8 uur als de voorspelde temperatuur onderweg boven de 30 graden uitkomt (met uitzondering van actief gekoelde wagens). Er vinden in dit kader ook controles achteraf plaats naar internationale diertransporten van meer dan 8 uur, om te verifiëren of de temperatuur bij de dieren binnen de gestelde marges is gebleven. Sinds de zomer van 2020 wordt er eveneens actief gehandhaafd op de Beleidsregel diertransport bij hoge temperaturen. Daarin is vastgelegd dat er geen diervervoer mag plaatsvinden bij een buitentemperatuur van 35 graden of hoger, tenzij het vervoer wordt uitgevoerd met een transportmiddel met actief koelingsstelsel. Recent is er een motie aangenomen van lid Vestering (Motie 35830 XIV, nr. 10) waarin om een verlaging van de maximale temperatuur voor diertransporten naar 30 graden wordt verzocht. Momenteel onderzoekt het ministerie van LNV hoe er uitvoering kan worden gegeven aan deze motie.

2.3.4 Aanpassen transportmiddelen

Op dit moment worden in Nederland in het algemeen geen transportmiddelen ingezet die actief gekoeld zijn. Het is de vraag of de verplichte ventilatiesystemen in transportmiddelen voor lange transporten (>8 uur) de temperatuur bij de dieren op het gewenste niveau kan houden, bij transporten bij buitentemperaturen boven de 30 graden. Dit is met name een zorgpunt zodra de veewagen langere periodes stil staat. Zoals bij wachttijden bij slachthuizen, of voor grensovergangen, of tijdens de verplichte rust van een chauffeur. De veelal beperkte ruimte tussen de dieren en het dak van de laadvloer of plafond van krat/container (stahoogte) vormt daarbij ook een belemmering voor ventilatie.

Er zijn tijdens de gesprekken verschillende verbetermogelijkheden benoemd voor transportmiddelen, zoals het ook voor korte transporten verplichten van mechanische ventilatie, die onafhankelijk van de motor werkt, en wagens met airconditioning voor transporten bij buitentemperaturen boven de 30 graden. Ook zouden sensoren om behalve de temperatuur eveneens de luchtvochtigheid te meten standaard in het transportmiddel aanwezig moeten zijn. Dit is nu niet verplicht, maar geeft wel meer inzicht in de kans op hittestress waardoor er sneller maatregelen kunnen worden getroffen. Ten slotte vormen de zogenaamde hotspots een aandachtspunt. Dit zijn plekken in een voertuig die extra warm worden door minder ventilatie of bijvoorbeeld door de motor.

Dierenwelzijnsorganisaties pleiten voor watervoorziening voor dieren, ook tijdens kort transport. Dit is momenteel geen wettelijke verplichting. Transporteurs hebben hierbij hun bedenkingen vanwege de onrust die dit zou kunnen geven onder de dieren tijdens het transport. Het drinkwater zou door hoge buitentemperaturen ook warm worden en daardoor weinig verkoelend werken. Ook de NVWA heeft bedenkingen geuit.

2.3.5 Aanpassen logistiek

Transporteurs dienen bij de voorbereiding en planning van transporten rekening te houden met de weersomstandigheden, zodat hittestress bij dieren wordt voorkomen. Bijvoorbeeld door niet op hete momenten van de dag te rijden en extra zorgvuldige communicatie met de slachthuizen. Er is hiervoor aandacht in de sectorprotocollen, toch wordt er gesignaleerd dat dit nog niet altijd vlekkeloos verloopt.

De NVWA houdt rekening met aanpassingen in de logistiek. Bijvoorbeeld door de hele zomer extra personeel in te zetten voor de zogenaamde 'voorscreening' van de routeplannen voor de export van dieren en om ingediende aanvragen te beoordelen. Met deze beoordeling wordt voorkomen dat er

lange transporten plaatsvinden op tijdstippen dat de verwachte temperaturen, gedurende het transport en op de eindbestemming, meer dan 30 graden is. Ook voert de NVWA achteraf administratieve checks uit op de interne temperaturen gemeten in het transportmiddel tijdens het transport. Er wordt handhavend opgetreden indien daar aanleiding toe is. Daarnaast biedt de NVWA de mogelijkheid om op werkdagen met (verwachte) extreme temperaturen een tropenrooster voor exportcertificering te voeren.

Op het gebied van logistiek zijn een aantal risico's benoemd die nog aandacht vragen. Zo geeft het bijladen van dieren op meerdere adressen stress en veroorzaakt het extra warmte door het stoppen en stilstaan, zeker voor de dieren die vanaf het eerste laadadres al in het transportmiddel staan. Een hoge bezettingsgraad kan ook zorgen voor extra warmteproductie en moet tijdens hitteperiodes worden verlaagd. Dit wordt ook genoemd in de transportverordening en geadviseerd in het sectorprotocol veetransport onder extreme temperaturen van Vee& Logistiek Nederland en Saveetra. Dierenwelzijnsorganisaties pleiten voor een aanscherping en verlaging van de temperatuur waarop de beladingsgraad wordt aangepast, evenals nationale wettelijke normen hiervoor. Daarnaast constateert de NVWA een toename van extreem lange transporten (transporten van meer dan 20 uur van met name leghennen en ouderdieren). Hoewel dergelijke transporten binnen de kaders van de transportverordening zijn toegestaan, vormen juist dit soort lange transporten op extreem hete dagen een extra risico.

2.4 Wat speelt er op slachterijen?

Tijdens de bijeenkomsten kwamen er een aantal onderwerpen naar voren die tijdens hitteperiodes spelen op slachterijen. Deze worden hieronder beschreven en zijn ingedeeld in de categorieën Nationaal plan voor veetransport bij extreme temperaturen, aanpassing slachttijden en inrichting slachthuizen/ wachtruimtes.

2.4.1 Nationaal Plan voor veetransport bij extreme temperaturen

Zoals in 2.3.1 beschreven is wordt de vrijblijvendheid van het Nationaal plan voor veetransport bij extreme temperaturen, waar ook de slachterijen (met uitzondering van pluimveeslachterijen) bij aangesloten zijn, als risico gezien. Dit vanwege de afhankelijkheid van het draagvlak waardoor nu bijvoorbeeld nog niet elk slachterij een specifiek hitteprotocol heeft en het feit dat de NVWA niet rechtstreeks kan handhaven op het plan of de protocollen.

2.4.2 Aanpassing slachttijden en planning

In veel slachthuizen is permanent toezicht van de NVWA vereist. En in alle slachterijen geldt dat dieren eerst door de NVWA gekeurd moeten worden voorafgaand aan de slacht. Met Nederlandse slachterijen is afgesproken dat vanaf een verwachte buitentemperatuur van 33 graden de mogelijkheid door de NVWA wordt geboden om eerder te slachten. Voor pluimveeslachthuizen geldt 2 uur eerder ten opzichte van hun oorspronkelijke tijd met als vroegste tijdstip vanaf 02:00 uur. Voor hoefdierslachthuizen kan de PM keuring worden vervroegd van 06.00 uur naar vanaf 04:00uur, in dat geval zijn de diensten maximaal 7 uur. Indien nodig kan er ook op zaterdag worden geslacht. Betrokken partijen, waaronder de slachthuizen, geven aan dat deze 33 graden als een te hoge starttemperatuur wordt ervaren. Een standaard tropenrooster voor de zomermaanden (de wens van dierenwelzijnsorganisaties) kent geen draagvlak bij de NVWA en Kwaliteitskeuring Dierlijke Sector (KDS). Dit heeft onder andere te maken met de CAO, de arbeidstijdenwet en de beperkte capaciteit van de NVWA. Er is veel variatie in de temperatuur tijdens de zomermaanden waardoor een generieke omslag naar nachtwerk niet noodzakelijk is, en daardoor onvoldoende ondersteund wordt.

2.4.3 Bedrijfsvoering en inrichting slachthuizen

De wachttijden voor de slachterijen kunnen tijdens hitteperiodes voor extra dierenwelzijnsproblemen zorgen. Dierenwelzijnsorganisaties hebben hier aandacht voor gevraagd. Lange wachttijden kennen verschillende oorzaken, zoals planning, onvoldoende ruimte in de aanvoerhallen of calamiteiten in de slachterijen zoals het uitvallen van apparatuur. Momenteel onderzoekt het ministerie van LNV hoe er invulling kan worden gegeven aan de recent aangenomen motie van lid Vestering (Motie 35830 XIV, nr. 11) over het wettelijk vastleggen van een maximale wachttijd van vijftien minuten bij het slachthuis.

Er is gesignaleerd dat niet alle slachthuizen over voldoende ruimte beschikken om de dieren uit te laden en onder te brengen. Diverse slachthuizen waar dergelijke problematiek speelt hebben maatregelen getroffen zoals overkappingen, wit verven van asfalt, extra ventilatoren bij de wachtende transportmiddelen. Daarnaast wordt als risico aangegeven dat niet alle aanvoerhallen of stallen afdoende zijn ingericht om de dieren een adequaat klimaat te bieden.

2.5 Overkoepelende risico's primaire bedrijven, transport en slachterijen.

Naast de specifieke onderwerpen per ketenonderdeel die hierboven zijn weergegeven, kwamen er ook een aantal overkoepelende aandachtspunten naar voren. Deze worden hieronder weergegeven.

Binnen de intensieve veehouderij, met name bij vleeskuikens- en vleesvarkenssector, is er weinig speling mogelijk. Het **cyclisch proces** is van geboorte tot dood in een strakke tijdsplanning georganiseerd. In hitteperiodes kan dit voor problemen zorgen, zodra dieren bijvoorbeeld niet kunnen worden vervoerd naar de slachterij bij te hoge buitentemperaturen en er daardoor dierenwelzijnsproblemen op stal kunnen ontstaan. Ook geeft eventueel uitstel van de afvoer van dieren naar de slachthuizen problemen voor andere schakels in het proces: de aanvoer van nieuwe jonge dieren staat immers al gepland.

Het **herkennen van hittestress** en dit goed kunnen beoordelen kan lastig zijn. Er is door alle betrokken partijen behoefte aan eenduidige indicatoren. Gerelateerd hieraan is de **onduidelijkheid** die bij de betrokkenen bestaat over wanneer de **wet- en regelgeving** op het gebied van hitte wordt overtreden.

De combinatie van temperatuur en luchtvochtigheid wordt de laatste jaren steeds vaker als richtlijn gebruikt in de wetenschap en in de praktijk om de mate van ongemak die een dier ervaart bij warm weer in te schatten. De daarvoor gebruikte temperature humidity index is gebaseerd op buitenlandse data en niet voor alle diersoorten en diercategorieën beschikbaar. Vanuit de sector bestaat de wens om de **THI specifiek voor de Nederlandse situatie te onderzoeken**.

Internationale ontwikkelingen (wetenschappelijk en best practice) zijn nog niet voor alle sectoren goed in beeld. Het ministerie van LNV heeft het European Reference Centre for Animal Welfare (EURCAW) gevraagd om kennis (wetenschappelijk en best practice) over klimaatsveranderingen in relatie tot dierenwelzijn en de handhaving daarvan toegankelijk te maken voor de lidstaten.

3 Tot slot

De afgelopen jaren zijn er door de betrokken partijen stappen gezet ter verbetering van dierenwelzijn tijdens hitte. Er is sprake van toenemende bewustwording bij de sector omtrent hittestress en het bieden van comfort aan dieren. Dierenwelzijnsorganisaties maken zich hard om knelpunten zichtbaar te maken, waardoor de overheid en de sector worden gestimuleerd om te blijven ontwikkelen en verbeteren.

Met deze inventarisatie is een eerste stap gezet om inzicht te krijgen in wat er in de hele keten speelt op het gebied van hitte en het voorkomen/beperken van hittestress bij landbouwhuisdieren. Op basis hiervan zal het ministerie van LNV de komende maanden een plan van aanpak uitwerken. Daarmee wordt onder andere invulling gegeven aan de in december 2020 aangenomen motie van het Kamerlid Graus van de Partij voor de Vrijheid voor het maken van dit hitteplan voor landbouwhuisdieren dieren (Motie 28286-1158). Hierbij streeft het ministerie naar een gedeelde verantwoordelijkheid waarin alle partijen bijdragen.